

341.71:929 Андрић И.
<https://doi.org/10.18485/kij.2021.68.2.7>

ЈЕЛЕНА Ђ. ЛОПИЧИЋ ЈАНЧИЋ*
Универзитет Унион – Никола Тесла у Београду
Факултет за дипломатију и безбедност

Оригинални научни рад
Примљен: 10.06.2021.
Прихваћен: 15.11.2021.

ИВО АНДРИЋ КЊИЖЕВНИК И ДИПЛОМАТА

Овај рад обрађује укратко не тако познату дипломатску делатност југословенског каријерног дипломате др Иве Андрића (1892–1975), који је у најширој светској јавности истакнут као књижевник и добитник Нобелове награде за књижевност 26. октобра 1961. године. Иво Андрић је био познат као веома ревносан, савестан и цењен на пословима у дипломатији и сматран је за једног од најстручнијих тадашњих југословенских дипломата. Иако су послови у дипломатско-конзуларним представништвима у иностранству били доста обимни и бројни, Андрић је успевао да настави свој књижевни рад. Треба истаћи да је Андрић током дипломатске каријере прикупљао грађу за писање својих књижевних дела. Иво Андрић је у југословенску дипломатију ступио 14. фебруара 1920. године и читав свој радни век је провео у југословенској дипломатији све до 6. априла 1941. године када му је престала дипломатска службе услед агресије нацистичке Немачке на Краљевину Југославију.

Кључне речи: Иво Андрић, дипломатија, сакупљање грађе, политичке прилике, књижевност.

Дипломатија је још од свог настанка у старом веку одувек побуђивала интересовање и радозналост, пре свега најшире јавности, као и научника, јавних личности, историчара, правника, политичара, књижевника, публициста и новинара. Разлог за интересовање и радозналост за дипломатију је у томе што је била делатност која се обављала далеко од јавности и у највећој мери је била тајна и строго поверљива. Та тајност у дипломатији често је стварала разне нестварне и невероватне мистификације и легенде. Интересовање за дипломатију настало је услед бројних ратова који су се на крају завршавали дипломатским преговорима и склапањем међународних уговора. Посебно интересовање и радозналост не само стручне, научне јавности него и најшире јавности за дипломатију у међународним размерама, настало је после Првог, а још више после Другог светског рата, који су били до сада најстрашнији ратови, како по броју држава учесница

* jelena.lopicic@vektor.net

тако и по насталим ненадокнадивим милионским жртвама и невиђеним ратним разарањима и нанетим штетама. У контексту интересовања најшире јавности за дипломатију, постоји интересовање и за одређене дипломате који су били учесници и актери бројних дипломатских делатности.

Тадашња Краљевина Србија имала је од 1878. до 1918. године у дипломатској служби један број каријерних дипломата који су, поред осталог, били и књижевници, научници и публицисти, а својим радом су допринели независности и међународном признању Србије у наведеном временском периоду, што је и међународно озваничено на Берлинском конгресу 1878. године. Први српски дипломата устаничке Србије био је Прота Матеја Ненадовић (1777–1854), који је био и књижевник, писац познатих *Мемоара*.¹

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и касније Краљевина Југославија од 1929. године је настављала постојећу дипломатску праксу спољне политике као и кадровску политику Краљевине Србије. У то време су дипломатију Краљевине Југославије представљали кадрови који су били преузети из министарства спољних послова Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе. Из тадашње прикључене Хрватске, Словеније и Босне и Херцеговине релативно је мали број људи био у дипломатској служби Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Углавном су то били политичари, јавни радници, научници, књижевници или публицисти који су били чланови или присталице тадашњег Југословенског одбора (Паулова 1936).²

У нашој литератури о др Иви Андрићу као књижевнику много је писано, а најпотпунији списак литературе о њему написао је проф. др Јован Делић (Српски Биографски речник А–Б:184).

Међутим, о др Иви Андрићу као дипломати је релативно мало писано, иако је он читав свој радни век практично провео у дипломатији. Навешћемо само неколико књига, монографија и зборника радова који обрађују др Иву Андрића као дипломату. Наведене књиге навешћемо по хронологији публикација: Желимир Боб Јуричић, *Иво Андрић у Берлину 1939–1941*, Свјетлост, Сарајево, 1989; Радован Поповић, *Балкански Хомер или живот Иве Андрића*, Београд, 1991; Иво Андрић, *Дипломатски списи*, приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1992; Василије Калезић, *Сјај и сјенке Иве Андрића*, Народна књига, Алфа, Београд, 2000; Миодраг Митић, *Поете у фракту*, Филип Вишњић, Београд, 2002; Мирослав Караулац, *Андрић у дипломатији*, Филип Вишњић, Београд, 2009; Душан Глишовић, *Иво Андрић, Краљевина Југославија и Трећи рајх 1939–1941*, прилог проучавању југословенских и српских

¹ Детаљније видети у књизи: Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Политика, Народна књига, Београд, 2005.

² Навешћемо неке од њих: др Лујо Бакотић, др Анте Тресић Павичић, др Нико Мирошевић Сорго, др Сибе Миличић, Лујо Војновић, Рафо Арнери, Иван Бабић – Ђалски, Август Буковац, Теобалд Водушек, Корнелије Данингер, Иво де Ђули, Филип Доминиковић, Зорислав Драгутиновић, Перо Занела, Александар Звекић, Илија Јукић, Ранко Микачић, Леонид Питамиц, др Валдимир Рибарж, Милован Томазео, Иван Франгеш, Фрањо Цвјетиша, Еуген Цулек, Рудолф Шалек и други.

политичких и културних односа са Немачком, Аустроугарском и Аустријом, I том, Службени гласник, 2012. и други. Поред наведених књига и зборника радова постоји много више чланака, студија, коментара, расправа, фељтона, приказа и осврта о дипломатској активности др Иве Андрића у нашим бројним часописима друштвених наука, као и у дневној и недељној штампи.

Значајно је и важно навести постојање Задужбине Иве Андрића у Београду, која од 1982. године издаје врло угледан часопис *Свеске Задужбине Иве Андрића*, које излазе једном годишње. У наведеним *Свескама* публикују се непознати и необјављени Андрићеви рукописи као и чланци, научне и критичке студије, прикази и осврти о Андрићевом раду, а сарадници су наши и страни еминентни научници, писци и публицисти.

Сматрамо да и поред наведених књига и бројних чланака у нашим часописима који обрађују дипломатску делатност др Иве Андрића, има још доста да се о тој његовој значајној и важној делатности обради, напише, коментарише и анализира пре свега ради наше научне, стручне а нарочито ради наше најшире јавности и читалачке публике која перманентно показује велико интересовање за књиге и дипломатску делатност др Иве Андрића. Један од доказа који потврђују ову констатацију је и тај што се стално изнова штампају књиге и сабрана дела др Иве Андрића, која се веома брзо распродају.

У овом делу рада биће обрађена дипломатска активност као и писање др Иве Андрића. Пошто је у питању чланак са ограниченим простором, Андрићева дипломатска активност биће приказана прегледно, хронолошки и збирно од његовог ступања у дипломатску службу 14. фебруара 1920. године, па све до 6. априла 1941. године, када му је престала дипломатска служба због агресије нацистичке Немачке на Краљевину Југославију.

После завршетка Првог светског рата Иво Андрић је био апсолвент Филозофског факултета у Загребу и захваљујући свом средњошколском професору др Тугомиру Алауповићу, који је тада постао министар вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, постављен је у Министарству вера у Београду за секретара треће класе 12. септембра 1919. године. Већ тада је Иво Андрић имао идеју за прелазак у дипломатску службу. Тако је 3. јануара 1920. године упутио своју молбу министру иностраних дела др Анти Трумбићу за пријем у Министарство иностраних дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Министар др Тугомир Алауповић је подржао Андрићеву молбу која је врло брзо прихваћена, па је он примљен у Министарство иностраних дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 14. фебруара 1920. године. Указом престолонаследника Александра Карађорђевића, Андрић је постављен за вицеконзула треће класе у Генералном конзулату Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Њујорку. Затим, свега два дана од доношења наведеног указа 16. фебруара 1920. године, Андрић је премештен на дужност у Посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца при Ватикану. Стигао је у Рим 7. марта 1920. године, предао акредитивно писмо и ступио на дужност секретара (Поповић 2011: 93).

Тадашња дипломатска пракса Министарства иностраних дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у вези са премештајима у дипломатско-конзуларна представништва у иностранству била је да се дипломате и дипломатски службеници веома често премештају из једног дипломатско-конзуларног представништва у друго после јако кратког временског боравка. Који су то били разлози, у литератури као и у архивским материјалима нема података. Многе тадашње државе су своје дипломате премештали у своја дипломатско-конзуларна представништва у иностранству са мандатом од три или четири године.

Иво Андрић је одржавао доста обимну кореспонденцију са многим лично-стима почев од пријатеља, књижевника, колега, издавача књига, уредника разних часописа и других лица. Нарочито је често писао својој пријатељици Зденки Марковић (1884–1974), која је живела у Загребу и којој је писао шта све ради на књижевном плану као и своје утиске у градовима где је боравио и тешкоће везане за своје здравље. Наведена кореспонденција са Зденком Марковић је почела још од његовог преласка у Београд 1919. године и трајала је у континуитету све до Андрићевог последњег дипломатског мандата у Берлину 1941. године (Андрић 2000).

Андрић је био задовољан премештајем у Рим као и радом у Посланству у Ватикану. Рад у њему је по обиму и врсти послова различит од дипломатско-конзуларних послова у било којем другом посланству или конзулату. Наиме, у Посланству у Ватикану нема странака, наших и страних држављана, јер у посланствима и конзулатима увек има доста врло различитих и обимних послова почев од решавања статусних питања, питања држављанства, визно-пасошких послова, јавно-бележничких послова, оставинских послова, притворских предмета, потрага, уручења разних решења, решавања разних социјалних случајева, парничних, ванпарничних и кривичних предмета. У наведеном посланству искључиво су дипломатски послови који се односе пре свега на политику, верску проблематику као и на културно-просветну и информациону материју.

С обзиром на претходно наведене послове које је Андрић одмах видео и уверио се да ће имати релативно доста слободног времена за посећивање културних и историјских установа, којих у Риму има много, он је то и искористио. Док је био на служби у Ватикану, написао је приповетке: „Пут Алије Ђерзелеза” и „Ђорџан и Швабица”. Успоставио је сарадњу са књижевно-политичким часописом у Загребу „Нова Европа”, где је објавио неколико чланака. У јуну 1920. године у Рим је дошао из Париза Андрићев пријатељ, књижевник Милош Црњански, па су заједно обилазили Тоскану, Фиренцу, Напуљ и Пизу (Јуричић 1989: 15). Међутим, Андрић је био доста нарушеног здравља због интернације у сплитском, шибеничком и мариборском затвору. Последице тог нарушеног здравља пратиће га и испољаваће се у мањој или већој мери током читавог живота. Андрић је у Риму неретко побољевао (честе прехладе, грип, кашаљ, ангине, грознице, губљење тежине, проблеми са стомаком и исхраном и друго), јер му влажна клима у Риму здравствено није одговарала. Због непогодне климе у Риму и због здравствених разлога, Андрић је тражио премештај. Молба за премештај

је усвојена и он је био премештен у Генерални конзулат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Букурешту, а уједно је био унапређен у звање вицеконзула 2. класе.

У Генерални конзулат у Букурешту Андрић је ступио на дужност 25. новембра 1921. године (пр. Милошевић 1992: 12). Није био одушевљен послом у Генералном конзулату у Букурешту и о томе је писао својој пријатељици Зденки Марковић у Загреб, „жалећи се на велики и несносни посао у конзулату”. Велика је разлика у пословима у амбасади и пословима у конзулатима.

Конзуларни послови су знатно обимнији, захтевају стручност пре свега; конзул мора бити правник или лице које је обучено за конзуларне послове, јер се он, по природи свог посла, бави искључиво стручним, правним заступањима својих држављана и правних лица у држави пријема. Ту нема никакве политике, то су бројни и масовни приватно-правни проблеми као и велики број свакодневних пријема странака. Овакви бројни конзуларни послови су уобичајени пре свега у суседним државама, где постоје значајне аутохтоне националне мањине, исељеничке колоније, радници на привременом или сталном раду, малогранични промет, исељеничка удружења и друштва, школе на матерњем језику, културно-просветна сарадња, привредна сарадња и трговина, визно-пасошки послови, јавно бележнички послови и читав низ других послова и проблема.

У Генералном конзулату Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Букурешту дипломатски и конзуларни послови су били доста обимни и врло разноврсни. Напред смо већ навели које врсте послова обављају конзулати, тако да су се сви ти послови обављали и у Генералном конзулату у Букурешту. Поред наведених конзуларних послова овде треба истаћи још две чињенице које у великој мери повећавају обим рада. То је пре свега српска национална мањина која вековима живи у Румунији, као и релативно велики број наших држављана на привременом раду или боравку. Затим река Дунав која је не само гранична река, него и једна од најпрометнијих река у Европи, којом у оба правца стално пролазе теретни бродови, шлепови, барже као и путнички бродови.

Због ових бројних послова које је Андрић савесно обављао, разумљиво је да му се они нису свиђали у поређењу са пословима у Посланству у Ватикану. Ипак, Андрић, који је био веома вредан и рационалан, успео је да поред свог обимног службеног дипломатског посла у Букурешту, напише и доврши приче: „За логоровање”, „Мустафа Маџар” и „Љубав у касаби”, које су 1922. и 1923. године публиковане у *Српском књижевном гласнику* и *Југословенској њиви* (Краулац 2002: 229).

Андрић је 14. новембра 1922. године добио решење којим је премештен у Конзулат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Трсту. На нову дужност у Конзулату у Трсту дошао је 9. децембра 1922. године и на овој дужности остао је свега непуна два месеца због здравствених разлога. Клима у Трсту није одговарала Андрићу па је по савету лекара тражио премештај у неко друго место. Указом од 12. јануара 1923. године премештен је у Конзулат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Грацу, где се јавио на дужност 3. фебруара 1923. године.

У Конзулату у Грацу Андрић је имао мање службеног посла, тако да је могао више времена да посвети свом књижевном раду. Међутим, поново су настали здравствени проблеми па је тражио тронедељно одсуство које му је одобрено и он је 1. јуна 1923. године отпутовао за Београд. Боравак у Београду искористио је и са успехом је пред трочланом комисијом положио дипломатски испит који је био обавезан за све дипломатске чиновнике. На основу лекарског прегледа и налаза установљено је да болује од плућне болести, малокрвности и опште слабости, па му је одобрено боловање до 12. августа 1923. године (пр. Милошевић 1992: 15).

По завршетку боловања и одмора од два месеца, Андрић се вратио у Конзулат у Грацу 13. августа 1923. године. У међувремену је 31. јула 1923. године донет Закон о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда као и Уредбе о разврставању и распоређивању чиновника и осталих државних службеника од 31. октобра 1923. године где је, поред осталог, прописано да на положају вицеконзула не може бити лице које нема завршен факултет и које није провело најмање две године у служби у Министарству иностраних дела Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У то време Андрић није имао завршен факултет и није испуњавао тражене законске услове, па је отпуштен из државне службе 25. јануара 1924. године. Једино решење је било да се Андрић, док не испуни тражене услове, задржи по уговору као дневничар што је и урађено 26. фебруара 1924. године (пр. Милошевић 1992: 16).

Андрић је одмах почео да се спрема да заврши започете студије на Универзитету у Грацу. После завршних испита које је све положио са одличним успехом, 12. јуна 1924. године одбранио је и докторску дисертацију на немачком језику под називом *Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der Türkischen Herrschaft* (Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине) (Јуричић 1989: 19). Наведена Андрићева докторска дисертација је и код нас преведена и публикована. Андрићеви биографи и књижевна критика су врло повољно оценили ову докторску дисертацију (Андрић 1995: 164).

Иво Андрић је после одбрањене докторске дисертације и добијања титуле доктор наука упутио молбу Министарству спољних послова, персоналном одељењу да се врати у службу као вицеконзул у Грацу. У наведеној молби Андрић је дао податке о свом раду и квалификацијама, па је поред осталог навео да: „...говорим и пишем француски, немачки и италијански, осим тога, говорим и читам румуњски, руски, пољски и чешки...” (Андрић 1992: 17). Молба Андрића за звање вицеконзула није могла бити усвојена из формалних разлога јер није имао најмање две године службе у земљи, тако да је и даље остао само дневничар у конзулату у Грацу. Министар иностраних послова др Војислав Маринковић донео је декрет 15. септембра 1924. године којим је др Иво Андрић постављен на радно место секретара у седмој групи I категорије са другим степеном основне плате у Министарству иностраних дела (Андрић 1992: 19).

Др Иво Андрић је у Министарству добио дужност у Главној архиви Министарства. Тада, а и годинама касније, приправници, као и службеници, који се први пут запошљавају у Министарству, почињали су рад у архиви, где су остајали краће или дуже време и где су се упознавали са читавим поступком рада и функционисањем Министарства, као и са читавим низом разних досијеа, нота, агремана, меморандума, материјала, извештаја, телеграма, међународних уговора, разних записника, као и са другом документацијом.

Др Иво Андрић је у Архиви Министарства остао свега десет дана, јер је новим решењем од 31. октобра 1924. године премештен на рад у друго политичко одељење истог министарства. Ново унапређење је др Иво Андрић стекао 31. децембра 1925. године, када је постављен за секретара у шестој групи I категорије са четвртим степеном основне плате и радио је у одељењу Генералне политичке дирекције. У овој важној и значајној дирекцији радило се на питањима народних мањина, затим Друштва народа као и односа са Ватиканом (Андрић 1992: 20).

Значајан догађај у Андрићевом књижевном раду, за време његовог боравка у Београду 1925. године, био је сусрет са професором Универзитета Станојем Станојевићем у „Руском цару”, где је Станојевић упознао Андрића са својом рођаком Вером Стојић (1902–1988), банкарском чиновницом са одличним знањем немачког, руског, енглеског и мађарског језика. Вера Стојић је од тада па све до 1969. године била Андрићева сарадница. Она је прекуцавала Андрићеве рукописе које је он писао руком, а затим их лекторисала и припремала за штампу. Поред прекуцавања, сређивања и лекторисања рукописа, Вера Стојић је вршила секретарске послове, водила преписку са издавачима, послове са банкама као и читав низ других приватних административних и финансијских послова (Поповић 1992: 89).

Андрићев књижевни рад је био веома добро оцењен од стране Српске краљевске академије и он је 18. фебруара 1926. године постао дописни члан, што је несумњиво било велико признање за његов дотадашњи књижевни рад (Поповић 1992: 20).

Др Иво Андрић је 24. новембра 1926. године добио нови премешај у Генерални конзулат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Марсељу где је као вицеконзул стигао 10. новембра 1926. године (пр. Милошевић 1992: 20). Андрић није био одушевљен боравком у Марсељу и у кореспонденцији са пријатељима је наводио да живи у „марсељској паланци” као и „бучном нелијепом Марсеју” (Караулац 2004: 60). Службени конзуларни послови у Генералном конзулату су били разноврсни и обимни, јер је Марсељ био велика лука на Средоземном мору са јаком индустријом, где је било доста наших исељеника и радника. Преко Марсеља је долазила и наша војна помоћ од стране Француске у коју је био, по природи посла, укључен и Генерални конзулат. Због обимних службених послова Андрићу је остало релативно мало времена да упозна град као и конзуларно подручје за које је био надлежан. Такође је мало времена имао и да настави са писањем својих радова.

У току божићних празника 1927. године Андрић је посетио Париз као и Националну библиотеку и Архиву Министарства иностраних послова Француске. Успео је да прегледа велики број историјских материјала из XIX века који су се односили на извештаје тадашњег француског конзула у Травнику, Пјера Давида, а који су му касније служили за писање Травничке хронике. Док је био у Паризу, Андрић је успео да се договори са секретаром Генералног конзулата у Паризу Радованом Петровићем да изврше замену радних места. Министар др Војислав Маринковић је подржао овај предлог, па је Андрић упућен на рад у Генерални конзулат у Паризу, где је стигао 3. јануара 1928. године (пр. Милошевић 1992: 20).

Мотив Андрићевог преласка у Париз био је да у слободно време изврши истраживање у Архиву Министарства иностраних послова Француске, а нарочито архивске грађе и извештаје француског генералног конзула у Травнику од 1809. до 1814. године. Касније је прикупио и архивску грађу из истог временског периода који се односио на Травник и у Архиву Министарства иностраних послова у Бечу. Наведена архивска грађа је Андрићу послужила за писање романа *Травничка хроника. Конзулска времена*.³

У Генералном конзулату у Паризу Андрић је остао врло кратко, до 28. априла 1928. године, када је на основу Указа краља Александра Карађорђевића од 10. априла 1928. године постављен за секретара у Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Мадриду. Андрић је остао у Посланству у Мадриду једну годину и четири месеца јер је Указом краља Александра Андрић премештен у Краљевско посланство у Бриселу са звањем секретара у шестој групи I категорије. Андрић је у Брисел стигао 11. августа 1929. године, а већ је новим Указом од 19. септембра 1929. године унапређен за секретара пете групе I категорије (пр. Милошевић 1992: 21).

Новим Указом краља Александра од 1. јануара 1930. године Андрић је био постављен за секретара у Краљевској Сталној делегацији при Друштву народа у Женеви. Стални делегат у Сталној делегацији је био др Илија Шумекковић који је истовремено био и посланик у Берну. Андрић је учествовао у раду и заседању бројних конференција и састанака који су одржани у Женеви и био је члан бројних југословенских делегација који су учествовали на тим конференцијама, састанцима и заседањима. Тако је стекао велико дипломатско искуство о бројним светским међународним и дипломатским проблемима и питањима, почев од разоружања, оружаних сукоба, мировних преговора, мањинских питања, економских питања, међународних уговора и конвенција, социјалних питања, питања избеглица, међународног бироа рада, емигрантских питања као и читавог низа других актуелних међународних питања (пр. Милошевић 1992: 22).

Андрић је завршио свој мандат у Женеви 12. марта 1933. године када је добио премештај у Министарство иностраних послова у Београду. Прво је био

³ Роман *Травничка хроника. Конзулска времена*, Андрић је писао у свом стану у Београду и завршио га је 1942. године. Овај роман је објављен у Београду 1945. године у издању Просвете из Београда.

распоређен у Главној архиви Министарства, а затим је 4. априла 1933. године прешао у Политички одсек за мањине. За шефа Одсека за мањине постављен је децембра 1933. године. У то време је политичко одељење у Министарству иностраних послова било најзначајније одељење. Андрић је релативно брзо напредовао у служби, па је 23. маја 1934. године унапређен и постављен за саветника четврте положајне групе другог степена. Решењем министра иностраних послова др Милана Стојадиновића од 8. јула 1935. године, Андрић је постављен за вршиоца дужности начелника Политичког одељења, па је по рангу постао трећи човек у Министарству. Решењем од 22. априла 1937. године Андрић је био одређен да заступа помоћника министра Владислава Мартинца који се разболео. Ново унапређење уследило је 6. септембра 1937. године када је постављен за саветника четврте положајне групе првог степена (пр. Милошевић 1992: 27).

Указом Краљевских Намесника од 5. новембра 1937. године, Андрић је постављен за помоћника министра иностраних послова друге положајне групе другог степена и практично је по рангу постао други човек југословенске дипломатије (пр. Милошевић 1992: 27).

Пошто је у то време било упражњено место југословенског посланика у Берлину јер је дотадашњи посланик у Берлину др Александар Цинцар-Марковић постао министар иностраних послова у новој влади Драгише Цветковића, за новог југословенског Краљевског посланика у Берлину предложен је др Иво Андрић. Указом намесника од 28. марта 1939. године др Иво Андрић је премештен за опуномоћеног министра и изванредног посланика друге положајне групе другог степена Краљевског посланства у Берлину. Андрић је 10. априла 1939. године примио дужност у Посланству у Берлину (пр. Милошевић 1992: 29). Положај и функција посланика Краљевине Југославије у Берлину 1939. године су били најтежи у његовој дипломатској каријери због политичке ситуације којом је нацистичка Немачка вршила отворени притисак на Краљевину Југославију да приступи Тројном пакту.

Иво Андрић је 19. априла 1939. године канцелару Адолфу Хитлеру предао своја акредитивна писма као и опозивна писма претходног посланика др Александра Цинцар-Марковића. Према уобичајеном дипломатском протоколу који се примењује приликом предаје акредитивних писама измењени су кратки говори.⁴ После тих говора, канцелар Хитлер је краће разговарао са Андрићем. Завршетком тог протоколарног дела, др Иво Андрић је дао новинарима изјаву у којој се поред осталог навело да: „... је нагласио да намерава да продужи рад свог претходника, садашњег министра иностраних послова г. др Цинцар-Марковића. Главни задатак у томе раду биће учвршћење сарадње између Немачке и Југославије на привредном и културном подручју” (Глишовић 2012: 272).

⁴ Говор др Иве Андрића и канцелара Адолфа Хитлера приликом предаје акредитива публикован је у књизи Душана Глишовића, *Иво Андрић, Краљевина Југославија и Трећи Рајх 1939–1941. Прилог проучавању југословенских политичких и културних односа са Немачком, Аустро-Угарском и Аустријом, I том*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 272.

Наставио се притисак Немачке на Југославију да Југославија приступи силама Осовине, затим Антикоминтерна пакту, напусти Друштво народа, напусти Балканску и Малу Антанту (Глишовић 2012: 314). Југославија је настојала да одржи своју неутралност али у томе није успела. Влада Драгише Цветковића као и министар иностраних послова др Цинцар-Марковић настојали су да тајним преговорима са Рибентропом и Хитлером заврше преговоре са Немачком око приступања Југославије Тројном пакту. Наведени преговори у којима је од 1940. до 1941. године био тајни емисар и несумњиво човек од немачког поверења, др Данило Грегорић, као и више посета др Цинцар-Марковића Берлину, одвијали су се мимо знања посланика др Иве Андрића (Грегорић 1942: 101).

Када је др Иво Андрић сазнао да су се Цветковић и Цинцар-Марковић састали у Салцбургу 14. фебруара 1941. године са Рибентропом и Хитлером, а да га о овим преговорима нису обавестили нити им је присуствовао, упутио је писмо министру др Цинцар-Марковићу у коме је протествовао због повреде ауторитета Посланика и његове личности наводећи, поред осталог, да је он „... посланик са смањеним ауторитетом, који нема пуно поверење своје Владе као и стварну и формалну подршку свог министра.“⁵

Министар др Цинцар-Марковић је Андрићу одговорио 17. марта 1941. године, покушавајући да то оправда захтевом немачке владе да те посете и разговори буду у строгој тајности.

Међутим, поступак се и даље наставио тајном посетом кнеза Павла Карађорђевића Хитлеру 4. и 5. марта 1941. године у Берхтесгадену без знања и присуства др Иве Андрића. Када је сазнао за ову посету, др Иво Андрић је писмом од 20. марта 1941. године захтевао од министра др Цинцар-Марковића да га повуче са положаја краљевског посланика у Берлину и тиме је практично поднео оставку.⁶

У међувремену је Влада Драгише Цветковића донела одлуку о приступању Југославије Тројном пакту рачунајући да ће на тај начин сачувати неутралност Југославије и избећи агресију Немачке. Андрић је позван да присуствује свечаној церемонији потписивања Тројног пакта у Бечу, у дворцу Белведере 25. марта 1941. године. Др Иво Андрић је присуствовао том потписивању. Протокол о приступању Југославије Тројном пакту потписали су Драгиша Цветковић и Цинцар-Марковић, а у име Тројног пакта потписали су Рибентроп, Галеацо Ђано⁷ и Сабуро Курсу.⁸

Дана 27. марта 1941. године је настао државни удар у Београду и потом Хитлерова одлука да уништи Југославију. Иво Андрић је хитно био позван у Београд на консултације и добијање нових инструкција. На повратку у Берлин

⁵ Цео текст Андрићевог писма налази се у: Иво Андрић, *Дипломатски списи*, предговор и коментараре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1992, стр. 36.

⁶ Цео текст Андрићевог писма налази се у: Иво Андрић, *Дипломатски списи*, предговор и коментараре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1992, стр. 39.

⁷ Галеацо Ђано је био министар иностраних дела фашистичке Италије.

⁸ Сабуро Курусу је био амбасадор Царског Јапана у Немачкој.

Андрић је настојао да га прими неко од високих функционера у немачком Министарству иностраних послова али није успео, нити је успео да уручи ноту југословенске владе. Андрића је тек 5. априла 1941. године примио шеф протокола немачког министарства иностраних послова, Александар фон Дернберг, који му је уручио његов пасош. У дипломатској пракси, уручивање пасоша дипломатском службенику од стране владе државе пријема значи да је том службенику мисија у тој држави завршена и на тај начин значи и прекид дипломатских односа. Уједно, то значи да је у питању и ратно стање. Већ следећег дана, 6. априла 1941. године нацистичка Немачка је извршила без објаве рата агресију на Југославију бомбардујући Београд и остале градове (Јуричић 1989: 207).

Александар фон Дернберг је 6. априла 1941. године позвао Андрића и саопштио му је да због прекида дипломатских односа између две државе присуство југословенских дипломатских и конзуларних представника у Немачкој као и у окупираним државама није могуће.

Андрић је са Александром фон Дернбергом постигао усмени споразум да Југославију у Немачкој као сила заштитница заступа Швајцарска. Швајцарска је после добијене сагласности немачке Владе преузела заштиту југословенских интереса у Немачкој као и на окупираним територијама. Врло брзо је Немачка повукла наведену сагласност наводећи да Краљевина Југославија више не постоји.

Дипломатском особљу је дат рок од 24 часа да сви треба да отпутују из Берлина у немачки град Констанц на швајцарској граници, где би остали док не добију даља наређења. Поред тога, Андрићу је саопштено да ће са њима бити и југословенске дипломате из окупираних територија Француске, Белгије, Холандије, Чехословачке, односно градова: из Минхена, Диселдорфа, Хамбурга, Прага, Ротердама, Граца, Беча, Клагенфурта, Брисела, Меца, Париза, Нансија и Лила, укупно 201 лице, укључујући и чланове породица. Андрић је са особљем Посланства напустио Берлин 7. априла 1941. године. У Констанц су стигли 9. априла 1941. године и остали југословенски дипломатско-конзуларни представници са породицама. Немци су Андрићу понудили да отпутује у Швајцарску али је он то одбио тражећи да се то омогући свем особљу, што су Немци одбили. Андрић је 28. маја 1941. године написао оштру протестну ноту која се односила на кршења дипломатског имунитета и забране дозвола да се југословенске дипломате са породицама пребаце у Швајцарску. Наведену протестну ноту Андрић је предао новом немачком представнику, барону Фон Штајницу, који је био задужен за ову групу, а који је одбио да прими ноту и прочита је и она је остављена на његовом столу.⁹

Андрић и читаво југословенско дипломатско-конзуларно особље су у Констанцу остали све до 30. маја 1941. године када су специјалним возом одведени у Београд, где су стигли 1. јуна 1941. године.

⁹ Читав текст Андрићеве протесне ноте од 28. маја 1941. године налази се у: Желимир Боб Јурчић, *Иво Андрић у Берлину 1939–1941*, Свјетлост, Сарајево, 1989, стр. 216–28.

Приликом доласка у Београд Гестапо је ухапсио следеће југословенске дипломате и то: Сретена Стојаковића, генералног конзула у Целовцу; Војислава Јаковљевића, генералног конзула у Минхену, Миливија Пандуровића, генералног конзула у Хамбургу; Радивоја Шуменковића, генералног конзула у Прагу; Бранислава Димитријевића, генералног конзула у Дизелдорфу; др Августа Мишетића, генералног конзула у Грацу; Фрида Погачника, секретара Посланства у Берлину; Владимира Ваухника, војног изасланика у Берлину; Божицара Стефановића, чиновника генералног конзулата у Прагу, Миливоја Пантића, чиновника генералног конзулата у Хамбургу. Један број од наведених ухапшених дипломата је враћен у Немачку где је Гестапо вршио даљу истрагу док су неки послати у у концентрационе логоре Ораниенбург, Дахау, Саксенхаузен и Белзен (Милошевић 1995: 138).

У наведеним концентрационим логорима југословенске дипломате су биле изложене општем режиму изнуривања, тешког рада, епидемијама заразних болести, без лекарске заштите, гладовања и смрзавања што је доводило до масовног умирања. У логорима су умрли: Бранислав Димитријевић,¹⁰ Јосип Логар, Мирко Крањц, Сава Крстић и Димитрије Пашковић. Иван Вукотић је умро у логору Бухенвалд 1945. године. Илија Милакић и његов брат Александар стрељани су од стране Гестапоа у Београду 1943. године. Ђорђе Маринковић је ухапшен у Београду и интерниран у Маутхаузен где је умро 7. априла 1945. године. Од седамнаест југословенских дипломата и дипломатских чиновника које су немачке власти ухапсиле и интернирале, девет је умрло у логорима или је стрељано (Милошевић 1995: 139).

Југословенска влада у Лондону сазнала је за интернирање југословенских дипломата у Немачкој, па је у лето 1941. године затражила од стране неких неутралних држава као и преко Међународног Црвеног крста из Женеве да се они ослободе. Нацистичка Немачка је одбила било какву интервенцију.

Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача наведени случај интернирања југословенских дипломатских представника у Немачкој поднела је као посебан извештај Међународном војном суду у Нирнбергу 26. децембра 1945. године. На суђењу Јоакиму Рибентропу пред тим судом, совјетски јавни тужилац генерал Руденко изнео је тај случај и поставио питање оптуженом Рибентропу зашто није предузео потребне мере да се спрече тешке повреде дипломатског имунитета. Рибентроп је одговорио да се тог догађаја не сећа и да он није умешан у тај догађај. Очигледно је да је Рибентроп лагао, јер је баш његово наређење било да се изврше те повреде дипломатског имунитета.

Андрић је као дипломата био уважаван како у домаћој политичкој јавности тако и у дипломатским круговима. Он је био каријерни дипломата, увек професионалан, добар познавалац југословенске спољне политике, образован, полиглота, одмерен, опрезан и поступао је по одлукама своје владе и свог министра

¹⁰ Генерални конзул Бранислав Димитријевић је отац касније познатог проф. др Војина Димитријевића, професора Правног факултета у Београду.

иностраних послова. Несумњиво се може констатовати да је др Иво Андрић био један од најбољих познавалаца југословенске спољне политике и дипломатије као и један од стручно најспособних југословенских дипломата тог времена (Терзић 1981: 531).

Др Иво Андрић је за све време окупације остао у Београду. Пензионисан је 15. новембра 1941. године и одбио је да прима пензију. Андрић је одбио да потпише Недићев тзв. „Апел српском народу” од 13. августа 1941. године, којим се осуђивала свака акција против окупатора, нарочито акција народноослободилачког покрета, а који су потписала 533 лица. Поред Ива Андрића наведени Апел одбили су да потпишу Милош Ђурић, Исидора Секулић, Миливоје Костић, Богдан Поповић, Ксенија Атанасијевић и други (Поповић 1992: 149).

Др Иво Андрић је такође одбио да се његове приповетке штампају у Српској књижевној задрузи јер је она радила под Недићевом управом. Читаво време немачке окупације Андрић је био у Београду, у стану код свог пријатеља Бране Миленковића, у Призренској број 9, у потпуној изолацији, радећи на три своја романа који су публиковани непосредно после ослобођења.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић 1992: Иво Андрић, *Дипломатски списи*, приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Београд: Просвета.

Андрић 1995: Иво Андрић, *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине (Докторска дисертација)*, превео и приредио за штампу Зоран Константиновић, поговор Радован Вучковић, редактор Даница Штерић, Београд: Просвета.

Андрић 2000: Иво Андрић, *Писма (1912–1973), приватна пошта*, Нови Сад: Матица српска.

Грегорић 1942: Данило Грегорић, *Самоубиство Југославије*, Београд: Југоисток.

Глишовић 2021: Душан Глишовић, *Иво Андрић, краљевина Југославија и Трећи Рајх 1939–1941. Прилог проучавању југословенских политичких и културних односа са Немачком, Аустро-Угарском и Аустријом, I. том*, Београд: Службени гласник.

Јуричић 1989: Bob Želimir Juričić, *Ivo Andrić u Berlinu 1939–1941*, Svjetlost, Sarajevo.

Караулац 2002: Мирослав Караулац *Андрићеве године у дипломатији (I) Рим, Букурешт, Трст*, Београд: Свеске Задужбине Иве Андрића, свеска 20.

Караулац 2004: Мирослав Караулац *Андрићеве године у дипломатији (II) Грац, Марсеј, Париз*, Београд: Свеске Задужбине Иве Андрића свеска 21.

Караулац 2009: Miroslav Karaulac, *Andrić u diplomatiji*, Beograd: Filip Višnjić.

Љушић 2006: Радош Љушић, *Оријентални новинар, европски политичар, Димитрије Давидовић (1789–1838)*, Београд: Службени гласник.

Милошевић 1995: Слободан Д. Милошевић, *Поступак немачких власти са југословенским дипломатским и конзуларним представницима у земљама западне Европе 1941. године*, Подгорица: Историјски записи број 1.

Ненадовић 2005: Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд: Политика, Народна књига.

Николић/Димитријевић 2007: Коста Николић, Бојан Димитријевић, *Данило Грегорић и 25. март 1941. године*, Београд: Институт за савремену историју.

Паулова 1936: Milada Paulova, *Jugoslavenski odbor (Povijest Jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914–1918)*, Zagreb: Prosvjetna nakladana zadruga.

Поповић 1992: Радован Поповић *Андрићева пријатељства (Биографија нобеловца)*, Горњи Милановац, Београд: Дечје новине, Просвета.

Поповић 2011: Радован Поповић, *Жудња за фраком Српски писци у дипломатији*, Лесковац, Београд: Задужбина Николај Тимченко, КИЗ Алтера.

Српски биографски речник 1. А – Б, 2004: Нови Сад: Матица српска.

Српски биографски речник 2. В – Г, 2006: Нови Сад: Матица српска.

Терзић 1981: Велимир Терзић, *О дипломатској активности Иве Андрића уочи и у току Другог светског рата*, Београд: у Зборник радова Дело Иве Андрића и контексту европске књижевности и културе.

Jelena Đ. Lopičić Jančić

IVO ANDRIĆ WRITER AND DIPLOMAT

Summary

The article deals with the diplomatic activity of the Yugoslav career diplomat Ivo Andrić PhD. who was both a writer and the winner of the Nobel Prize for Literature in 1961. Ivo Andrić PhD. is generally known to the wider domestic and foreign public as an excellent and reputable writer, and less as a career diplomat. Having in mind the above, this article tried to acquaint general public with Andrić's diplomatic activities, which was professional and, above all, patriotic as his whole life from the youngest days. Ivo Andrić entered Yugoslav diplomacy on February 14, 1920, and spent his entire working life in Yugoslav diplomacy until April 6, when his diplomatic service ceased due to Nazi Germany's aggression against the Kingdom of

Yugoslavia. Andrić's work in the diplomatic and consular missions abroad was quite extensive and numerous. During his diplomatic career he gathered voluminous materials for his literary work. This article also describes Andrić's most difficult diplomatic service which was in Berlin from April 10, 1939 to April 6, 1941, related to his exclusion from all secret negotiations in relation to Yugoslavia joining the Tripartite Pact. Andrić spent the entire German occupation in Belgrade in complete isolation, working on three novels that were published immediately after the liberation. Undoubtedly, Ivo Andrić PhD, in addition to all literary recognitions is an important historical figure of Yugoslav diplomacy.

Key words: Ivo Andrić, Diplomacy, Collecting materials, political opportunities, literature.